

publikací výzkumného programu *Religion and Civil Society*, podtrhuje i jeho inspirující přínos pro antropologické uvažování o náboženství nejen v kontextu postsocialismu.

Jaroslav Klepal

Davide Torsello, Melinda Pappová (eds.):
Social Networks in Movement. Time, interaction and interethnic spaces in Central Eastern Europe

Šamorín, Dunajská Streda, Lilium Aurum 2003, 324 s.

Kniha *Social Networks in Movement* vznikla na základě stejnojmenné konference uspořádané Fórum institutem pro výzkum menšin v roce 2001 v Galantě. Představuje směsici antropologických, sociologických a historických příspěvků věnujících se oblasti střední a východní Evropy. Ve středu zájmu zúčastněných autorů leží dynamické přeměny a rekonfigurace sociálních vztahů vyvolané politickými rozhodnutími a událostmi odehrávajícími se na státní úrovni a ovlivňujícími volby lokálních aktérů. Jak ale mnohé z příspěvků ukazují, samotná politická rozhodnutí a národní diskurzy sice mohou velkou měrou ovlivňovat jednání jednotlivých sociálních aktérů, zároveň však mohou být jimi samotnými kreativně vyjednávány. Mezi modely obzvláště vhodné k uchopení velké fluidity a rozmanitosti sociálních procesů vycházejících ze změn po roce 1989 patří podle editorů sborníku koncepty „sociální sítě“ a „důvěry“. Napomáhají totiž pochopit snahy sociálních aktérů dát smysl značně nestabilnímu období přeměn v čase a prostoru (např. změn státních hranic či politických systémů) (s. 31). Jednou z klíčových úvah většiny příspěvků je nezbytnost analyzovat současné procesy ve světle širších historických proměn. To znamená sledovat (dis-)kontinuity sociálních sítí, posuny reálných i symbolických hranic, změny významů sociálních kategorií v delším časovém období.

Řada příspěvků se věnuje citlivým tématům etnopolitických diskurzů jednotlivých národních států. Bezesporu mezi ně patří výzkumy zabývající se česko-německým pohraničím (M. Svašek) či poválečnou výměnou populací mezi Maďarskem a Československem (Zs. Árendás). Sociální, kulturní, ale i generační různorodost jednotlivých autorů a zároveň jejich rozdílné disciplinární zakotvení sborník obohacuje. Kromě několika západních antropologů (M. Svašek, D. Torsello aj.) jsou autory příspěvků povětšinou „domácí“ akademici ze střední a východní Evropy.

Sborník je uveden dvěma teoretickými statěmi mapujícími koncept sociálních sítí v sociálních vědách, zejména pak v sociální antropologii a sociologii. Zatímco Ch. Giordano („Výzkum sítí v současnosti. O užitečnosti tohoto pojmu“) sleduje jeho proměny a kolísající popularitu v historii antropologie, příspěvek C. Wallace („Sociální sítě a sociální kapitál“) se zabývá tím, jak je využíván nejen pojem sociálních sítí, ale také sociálního kapitálu, definovaného jako „investování do těchto sítí“ (s. 15). Podle Giordana znovuobjevený koncept sociálních sítí představuje obzvláště vhodný nástroj pro analýzu postkomunistické transformace. C. Wallace zase nabízí zajímavý teoretický přehled užití konceptu sociálního kapitálu v kontextu úvah o postkomunistické transformaci, zároveň však místy sklouzává do příliš generalizujících reprezentací „přechodu k tržní společnosti“ jako přechodu k individualizované společnosti s rozpadajícími se sociálními vazbami (s. 19). Tato tvrzení jsou ovšem v rozporu s uváděnými empirickými příklady (s. 20–21). Ty totiž často poukazují na klíčovost sociálních vztahů vybudovaných před rokem 1989 a po něm pro dynamický rozvoj jednotlivých sociálních sítí využívaných při různých strategiích přežívání (např. získávání práce či různé migrační strategie). Je jenom škoda, že se potřebné kontextualizaci empirických dat v rámci různých teoretických konceptů věnuje

jen hrstka autorů (např. Árendás, Torsello, Svašek, Caldwell).

Kniha je uspořádána do tří hlavních sekcí. První z nich se zaměřuje na vývoj a přeměny sociálních sítí v širší historické perspektivě. Příspěvky druhé části se věnují otázkám etnicity a mezietnických vztahů. Knihu uzavírá třetí sekce pojednávající o migracích a sociálních změnách. V dodatku k celému sborníku je představena historie a projekty tří vybraných společenskovedních institucí působících na Slovensku, jež své výzkumy zaměřují na mezietnické vztahy v regionu: Společenskovední ústav Slovenské akademie věd v Košicích (Š. Šutaj), Státní okresní archiv v Šaře (V. Nováková) a již zmíněný Fórum institut pro výzkum menšin (A. Lelovics).

V první kapitole „Měníci se identity. Integrovaní strategie Maďarů vysídlených z Československa do Hirdu (jihozápadní Maďarsko)“ se Zs. Árendás věnuje poválečnému přesídlení etnických Maďarů ze Slovenska a následnému udržování sociálních vazeb mezi obyvateli starého a nového domova. Autorka se zaměřuje na vyjednávání mezietnických hranic na několika úrovních (v rámci vesnice, uvnitř sociálních skupin a ve vztahu k původní domovině) (s. 51). Sociální vztahy autorka dále dělí podle toho, jaké generační skupiny je vytvářejí. Árendás se rovněž zabývá motivy a intenzitou udržovaných kontaktů mezi vysídlelci a jejich bývalou domovinou. V protikladu k rozšířeným představám příspěvek ukazuje, že kategorie národa nemusí být nejdůležitějším faktorem identifikace jedinců s širší sociální kolektivitou. Na příkladě nekonfliktního soužití přistěhovalých slovenských Maďarů a vystěhovávaných etnických Němců Árendás ukazuje, že vysídlenec často stmelovaly obdobné zkušenosti a životní podmínky (jež přispívaly k formování silnějších sociálních vazeb) více než předpokládaná sdílená kategorie „maďarství“ nově příchozích a starousedlých „Maďarů“. Je jen škoda, že se autorka ve svém textu, opírající

cím se především o vyprávění a rozhovory, nevěnuje i komplementárním procesům materiální reprodukce „domova“.

D. Torsello ve svém příspěvku „Management instability: důvěra, sociální vztahy a užití idejí a praktik v jihoslovenské vesnici“ propojuje kvantitativní data s množstvím etnografických detailů. „Důvěru“ a „nedůvěru“ užívá jako vhodné nástroje k vysvětlení strategických voleb obyvatel rurální oblasti jižního Slovenska v jejich interakcích se společenskými institucemi. Torsello mimo jiné přesvědčivým způsobem ukazuje, že v 90. letech obyvatelé na diskurzivní rovině vyjadřovali zvyšující se míru nedůvěry k převratným společenským změnám a k institucím. Na úrovni konkrétních každodenních praktik však důvěra a udržované normy reciprocity stále představovaly stabilní rámec kolektivního jednání.

Příspěvky obsažené v druhé části sborníku se zaměřují na geografické i symbolické periferie a měnící se hranice národních států. Tři kapitoly jsou věnovány různým aspektům maďarsko-slovenských vztahů především na slovenské straně hranic (K. Tóth: „Vesnice na etnické periferii. Případ Dlhé nad Váhom na jižním Slovensku“, L. Szarka: „Příhraniční oblast nebo kontaktní zóna. Etnické a etnosociální procesy v malých regionech mezi maďarsko-slovenskou jazykovou a státní hranicí“, J. Liszka: „Mezi kulturními a zeměpisnými hranicemi. Označování regionu Mátyusföld“), jedná se o sledování osudů „etnických Italů“ v pohraničí bývalé Jugoslávie (E. Kappus).

K. Tóth se věnuje procesům, které nazývá „přirozenou asimilací“, a statistickému úbytku „etnických Maďarů“ ve vesnici Dlhá nad Váhom. Autorovi jde spíše o sledování proměn v každodenní etnicitě nežli o analýzu nacionalizujících a širších sociopolitických procesů. Bez hlubší teoretické diskuse působí jeho užívání konceptu asimilace poněkud mechanisticky. Namísto dynamického chápání etnických identifikací a kategorizací se nám dostává

analýzy asimilace pomocí několika autorem definovaných indikátorů (např. užití jazyka, smíšená manželství, volba školy, porodnost, stárnutí populace, migrace za prací aj.). Předkládaná analýza tak budí dojem, že autor sklouzává k reifikaci skupin (tj. „Maďarů“ a „Slováků“) coby samozřejmých entit vymezujících automaticky i analytické kategorie namísto jejich chápání jako sociálních kategorií strukturujících každodenní svět sociálních aktérů a podlejších mnoha proměnám. Čtenář může být rovněž překvapen hodnotícím podtónem celého příspěvku, který předpokládá danou asimilaci chápe jako něco „smutného“ (s. 118).

Kapitola E. Kappus („Stabilní sítě v měnicích se státech? Hranice, sítě a management komunity na Istrijském poloostrově v severním Adriaticu“), a podobně i text R. Muršiče („Osudy poválečných osídlenců ve vesnici Trate...“) zařazený do první části sborníku, sleduje proměny v pohraničí států bývalé Jugoslávie a dokládá nezbytnost analyzovat kolektivní identity v propojených politických a institucionálních kontextech, do kterých jsou zasazeny a kterými jsou zároveň i limitovány (s. 166). Kappus poukazuje na změny v sociálních sítích příslušníků italské minority, které nastaly po roce 1991 v důsledku rozdělení severozápadní části Jugoslávie mezi nezávislé Chorvatsko a Slovinsko. Autorka přehledně mapuje dopad geopolitických proměn – překreslení hranic a prostoru – stejně jako institucionálních změn, jež s těmito procesy byly spojeny. Zmíněné nově vzniklé státy, ale také Evropská unie představují aktéry, kteří významně zasahují do způsobů vnímání národních identit.

Příspěvky zahrnuté do třetí sekce knihy se soustředí na rozdílné migrační kontexty, v jejichž rámci dochází k vyjednávací kategorii rasy, etnicity a sociální třídy. První dvě kapitoly se shodně věnují vlnám romské migrace ze střední Evropy, zvláště pak těm migrantům, kteří na konci 90. let žádali o azyl v zemích západní Evropy či

– v případě slovenských Romů – v České republice. Příspěvek A. Szépa „Některé aspekty romských migrací ze Slovenska“ sumarizuje postoje politických činitelů a opatření reagující na tyto migrační vlny, bohužel však nepřekračuje meze popisu. Text R. Weinerové „Z Východu na Západ: romská migrace ze Slovenska“ nabízí komplexnější pohled na některé aspekty romských migrací z konce devadesátých let (s. 203), než jaké nabízí široce rozšířené chápání tohoto jevu jako úniku před silícím nacionalismem nebo čistě jako racionálního kalkulu romských žadatelů o azyl (v médiích často nazývaného „etnoturistikou“).

Je škoda, že se autoři vedle maďarsky mluvící menšiny na jihozápadě Slovenska více nesoustředili na jihovýchodní část příhraničí. Obdobně by texty jistě velmi obohatilo i sledování proměn kategorie národa – v tomto případě „maďarského“ – ať už na rovině významů připisovaných v rámci etnopolitických diskurzů či zažívaných samotnými sociálními aktéry v různých časoprostorových kontextech. Ukázalo by totiž, že ačkoli etnokulturní klasifikace sociálního světa obyvatelům oblasti poskytuje interpretativní matici vnímání, může se tato matrice proměňovat v závislosti na mnoha faktorech. Tyto proměňující se významy etnonacionálních kategorií a identifikací potvrzují mnohá data obsažená ve sborníku. Může jít například o kategorii slovenského národa – být Slovákem v rámci habsburské monarchie, v rámci nově vzniklého Československa či samostatného Slovenska není jedno a totéž. Takové proměny jasně poukazují na „politizaci času a prostoru“, o které v svém „Doslovu“ ke knize hovoří F. Pine. Dalším aspektem této politizace jsou např. významy dichotomizujících konceptů „Východ vs. Západ“. Ty se značně liší v závislosti na kontextu: jiné jsou pro ukrajinské migranty do České republiky (Z. Uherek a K. Plochová: „Migrace z bývalého Sovětského svazu do České republiky“) a jiné pro rom-

ské žadatele o azyl v zemích jako Velká Británie na konci 90. let (A. Szép, R. Weineirová).

M. Svašek v textu „Vlastnictví, moc a emoce. Sociální dynamika v české vesnici“ pohlíží na měnící se vlastnické vztahy v západních Čechách. Její článek dobře ilustruje tzv. „politiku emocí“ a dokládá, že mocenské aspekty je třeba sledovat ve střetu odlišných narativních konstrukcí: v tomto případě narativů vlastnictví produkovaných a sdílených německými poválečnými vysídlenci, nizozemským podnikatelem a místním starostou. Každý z těchto narativů vlastnictví a emocionálních vztahů byl založen na odlišných morálních a politických požadavcích a nejenže dosvědčoval rozdílné způsoby vztahování k materiálním předmětům vlastnictví, ale zároveň produkoval různé modely kolektivní identifikace pro každou ze zmíněných skupin či subjektů. Příspěvek M. Caldwell „Rasa a sociální vztahy: překračování hranic v potravinové pomoci v Moskvě“ sleduje konstrukci „rasy“ a pestrost sociálních vztahů (důvěra i nedůvěra, sociální směna, přátelství) komplexně propletených a překrývajících se s ekonomickými vztahy na příkladu interakcí mezi africkými pracovníky a povětšinou ruskými strážníky jídelny pro chudé v Moskvě.

Jedním z problematičtějších aspektů knihy je teoretická nevyváženost jednotlivých kapitol. Navzdory ohlašované snaze o konceptualizaci sociálních sítí nikoliv jako statických vzorců chování, ale jako dynamických institucí proměňujících se v závislosti na čase a prostoru (Torsello, Papp) sklouzávají někteří autoři k prvnímu pojetí. Častým jevem je i neproblematizující užívání některých teoretických konceptů, které byly v sociálních vědách vystaveny kritickému přehodnocení (asimilace, integrace, etnicita). Mnohé příspěvky rovněž postrádají souvislejší propojení sociolinguvistických analýz mikrokontextů (situační strategie výběru jazyka či etnických identifikací) s širšími politicko-ekonomickými

procesy. Sborníku lze dále vytknout, že se v něm čtenář bohužel nedozví mnoho o názorech samotných aktérů. Jejich opomíjení je překvapivé především u antropologických příspěvků vzhledem k tomu, že právě zkušenosti lokálních aktérů představují klíč k většině z nich (výjimky tvoří texty D. Torsella, M. Svašek a M. Caldwell). I přes tyto výhrady se však ke čtenáři dostává kniha přinášející řadu zajímavých poznatků a pohledů na témata, která až donedávna stála v pozadí akademického zájmu. Jasně ukazuje, že povaha a význam sociálních vztahů a sítí jsou neustále vyjednávány samotnými aktéry ve vztahu k širším procesům a mocenským strukturám.

Recenzovaná kniha je dostupná na webové adrese vydavatele www.foruminst.sk.

Jan Grill

Chris Hann, Mihály Sárkány, Peter Skalník (eds.): *Studying Peoples in the People's Democracies. Socialist Era Anthropology in East-Central Europe*
Münster, LIT Verlag 2005, x + 376 s.

Úvodem pár slov o šíři záběru a autorech příspěvků do sborníku, který vyšel jako osmý svazek ediční řady *Halle Studies in the Anthropology of Eurasia*. Kniha se skládá z krátké předmluvy a 20 kapitol od 21 autorů: osm příspěvků pochází od autorů z Německa, po čtyřech od maďarských a českých autorů, tři texty jsou polské a dva slovenské. Takzvanými „lidovými demokraciemi“ ve střední a východní Evropě, na které se sborník zaměřuje, jsou NDR a ČSSR (po šesti příspěvcích), MLR a PLR (po třech).

Podnětem pro vznik tohoto sborníku byl workshop uspořádaný v Halle v roce 2003. Autoři příspěvků se snaží zachytit postoje kulturních antropologů čtyř sledovaných zemí během několika desetiletí, kdy marxisticko-leninská ideologie měla status oficiální doktríny a výzkum sověť-